

Nidaros domkirkes korbuevegg. En arkitektonisk iscenesettelse av Olavskulten?

Av Øystein Ekroll

1. Innledning

Kong Olav II Haraldsson falt i slaget på Stiklestad i Verdal i Nord-Trøndelag den 29. juli 1030, i et mislykket forsøk på å gjenerobre sitt tapte kongedømme. To år tidligere var han blitt jaget ut av landet av en allianse mellom opprørske norske stormenn og kong Knut den mektige, som dermed kunne innlemme Norge i sitt Nordsjørike. Kong Olavs lik ble reddet av hans venner og gravlagt i hemmelighet i en sandbanke ved Nidelven utenfor den lille byen Nidaros (dagens Trondheim). Kort tid etter kongens død bredte det seg sterke rykter om mirakler som hadde skjedd ved hans lik og at Olav var en hellig mann.¹

Ett år senere ble kisten gravd opp og man fant kongens lik helt uforandret. Hår og negler hadde vokst, og dette ble tolket som et guddommelig mirakel. Olav ble derfor erklært som hellig den 3. august 1031, og kisten med liket ble plassert over alteret i Clemenskirken – byens eneste kirke – og dekket med kostbare tekstiler. Snart ble kisten også dekket med forgylte sølvplater. Ca. 1090 ble kisten flyttet til den nybygde Kristkirken (Trinitatiskirken) som ble bygget av St. Olavs brorsønn kong Olav III Kyrre (regj. 1066-96), med alteret plassert direkte over helgenkongens grav.²

Graven til kong Magnus den gode, St. Olavs sønn, ble også flyttet hit. Kristkirken var opprinnelig en del av kongsgården, bygget og eid av kongen som en kongelig gravkirke, og den må antas å ha hatt en rekke re-

likvier og altere. Kirken var samtidig også bispekirke, men trolig først ca. 1120 fikk biskopen full råderett over kirken, slik at den ble en regulær domkirke.³

Skrinet ble plassert på et høyt podium bak alteret og rett over graven, og det beholdt denne plasseringen helt til reformasjonen i 1537. På et ukjent tidspunkt, trolig i andre halvdel av 1100-tallet, ble det første skrinet omgitt av et nytt, større skrin formet som en stavkirke med svalgang, mønetak og dragehoder, og dette skrinet ble hvert år båret i prosesjoner. Disse to skrinene hadde lås og nøkkel og kunne åpnes, slik at helgenens lik kunne inspiseres. I senmiddelalderen ble det også satt et tredje skrin uten bunn utenpå de to eldre skrinene.

I løpet av 12-1300-tallet ble den østre enden av domkirken ombygget til et åttekantet høykor med ambulatorium, skilt fra resten av kirken av en praktfull korbuevegg i tre nivåer. Hittil upåaktede elementer ved denne veggen, som talerør og sangergallerier, kan tyde på at den har vært aktivt brukt i kulten, f.eks. ved dramatiseringer av Kristi pasjon eller St. Olavs historie og mirakler.

2. Den første korbueveggen

De utgravde fundamentrestene viser at koret i kong Olav Kyrres Kristkirke var forbundet med skipet gjennom en triumfbue som var hele 4,5 m bred.⁴ Interessant nok ligger koråpningen på nøyaktig samme sted

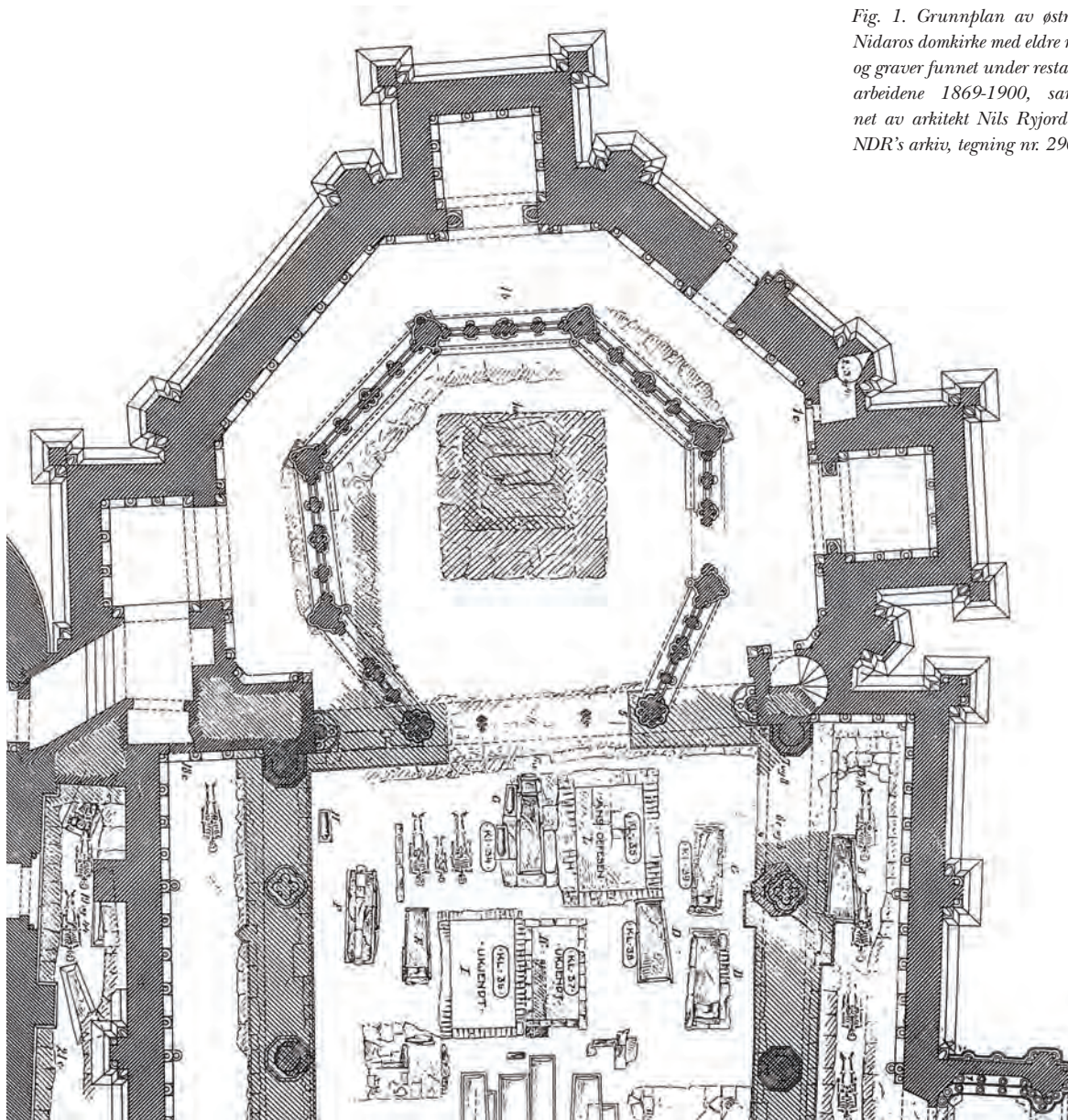

Fig. 1. Grunnplan av østre del av Nidaros domkirke med eldre murrester og graver funnet under restaureringsarbeidene 1869-1900, sammentegnet av arkitekt Nils Ryjord i 1901. NDR's arkiv, tegning nr. 2903.

gjennom hele kirkens historie fram til i dag, og dette punktet utgjør det Anna Nilsén har kalt «kyrkorummets brännpunkt». ⁵ Helgenraven under høyalteret var det andre faste punktet, og dette gjorde at kirken bare kunne utvides mot vest (fig. 1). Den store bredden på koråpningen kan delvis forklares med at det måtte være plass til å bære helgenskrinet ut og inn av koret på de store festdagene, men antyder også at det var et lektorium i øvre del av åpningen. I så fall var trolig det store sølvkorset, som ble skjenket ca. 1052 av St. Olavs søstersønn Guttorm på Ringnes og laget av byttet etter et heldig krigstokt til Irland, plassert oppe på dette lektoriet. Korset ble båret av 3 menn foran Olavsskrinet i prosesjonene. ⁶

De utgravde restene av korbuen gir ingen indikasjoner på sidealternisjer, men slike nisjer trengte ikke gå ned til gulvnivå. Nesten alle steinkirkene i Trøndelag fra 1100-tallet har alternisjer på en eller begge sider av korbuen, så det er all grunn til å forvente at slike sidealtere var etablert også i denne kirken. Det er ikke usannsynlig at nettopp Kristkirken var den arkitektoniske inspirasjon for de mange, store steinkirkene som ble reist i Trøndelag i løpet av 1100-tallet.

3. Olavskulten og katedralen

Olav den hellige var den viktigste nordiske helgen i middelalderen, og Nidaros domkirke var sentrum for hans kult som tiltrakk seg pilegrimer fra hele Norden. Allerede ca. 1070 var det ifølge Adam av Bremen en stor valfart til helgenkongens grav, ⁷ og denne valfarten fortsatte uten avbrudd helt fram til reformasjonen. Selv om de fleste miraklene som er attribuert til St. Olav skjedde på 1000- og 1100-tallet, opplevde Olavskulten et stort oppsving fra andre halvdel av 1300-tallet inntil den ble brått avsluttet ved reformasjonen i 1537.

Fig. 2. Oktogonen utvendig fra øst. Foto: Ronald Hübner, NDR.

Man kunne ha ventet at Olavskulten ville ha mistet mye av sin oppslutning nettopp i senmiddelalderen da en rekke nye helgener ble svært populære, som f.eks. den hellige Birgitta, de mange hellige jomfruer og ikke minst de tretten nødhjelpere. En gammel krigerkonge med mange menneskeliv og bare gamle

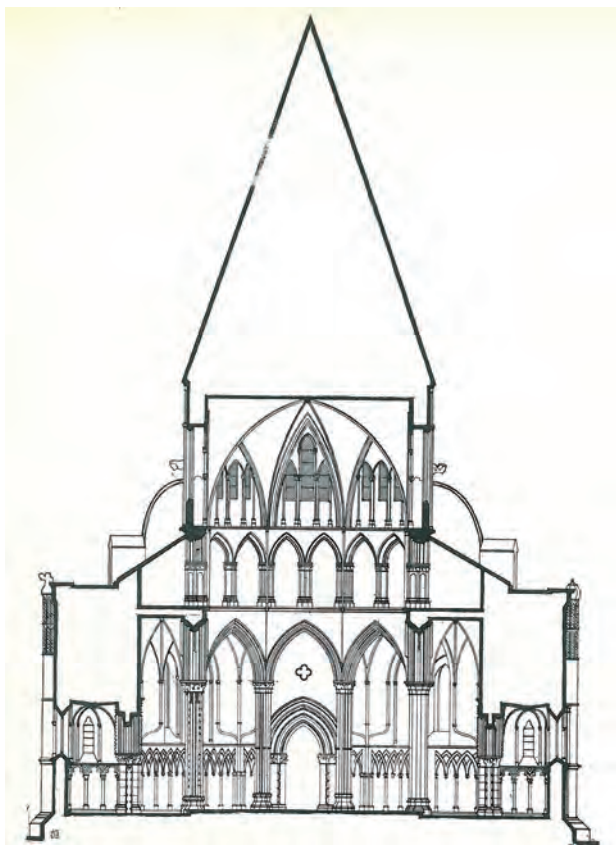

Fig. 3. Rekonstruert snitt gjennom oktogonen ca. 1210 sett mot øst, utført av H. E. Schirmer 1885. Tegningen inneholder et par små unøyaktigheter: Triforiebuene hadde grindverk, og det sto en skrankevegg mellom pillarene i arkaden.

mirakler på samvittigheten passet dårlig inn i senmiddelalderens folkelige fromhetsideal. Dessuten manglet Norge etter ca. 1400 en sekulær elite som kunne promovere Olavskulten: Kongemakten var flyttet til Danmark og var lite engasjert i norske religiøse forhold, og den norske adelen var sterkt svekket. Det var

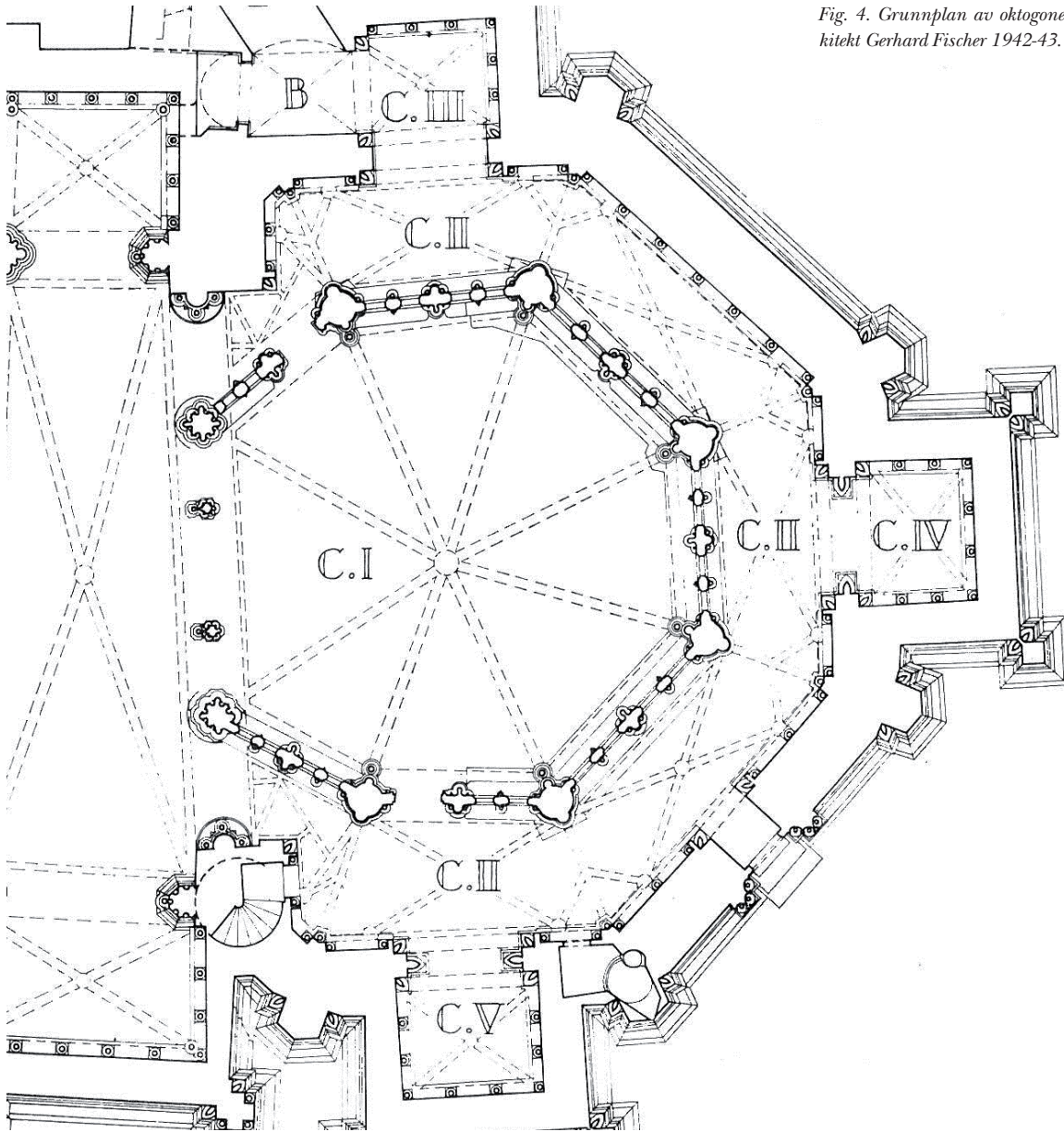
derfor bare erkesetet i Nidaros som hadde vilje og ressurser til å arbeide for utviklingen av kulten. Likevel var det interessant nok *utenfor* Skandinavia at den viktigste utviklingen skjedde i denne perioden.

Olav den hellige ble allerede på 1000-tallet betraktet som en martyr for den kristne tro, og hans faste tittel ble *rex et martiris* (konge og martyr). Kirken som ble reist over hans grav ble derfor også en martyrkirke – et *martyrion* – som signaliserte denne funksjonen. Olav ble også bevisst knyttet opp mot tidlig-kristne martyrer: Et kapell i søndre tverrskip er innviet ca. 1165 til St. Olav og St. Stephanus *protomartyris* – en bevisst kombinasjon av den første kristne og den første norske martyr. Det mest påfallende er likevel forsøkene på å trekke paralleller mellom St. Olav og Kristus.

De kristologiske trekkene ved Olavskulten finner vi helt fra opprettelsen av erkebispesetet i Nidaros i 1152/53 og utviklingen av en egen Olavsliturgi (*Officium Olavi*) og Olavsmusikk (*Historia Olavi*). Den islandske prest og skald Einarr Skúlason komponerte det store hyllingsdiktet til St. Olav *Geisli* (Solstrålen) og framsa det i Kristkirken i forbindelse med opprettelsen av erkesetet i 1153. Den bærende idé i dette diktet er at Olav er et speilbilde av Kristus.⁸ Ca. 1180 ble Olavs vita og mirakler samlet og redigert av erkebiskop Eystein Erlendsson i verket *Passio et miracula beati Olavi*, og her er Kristussammenligningen helt gjennomført.⁹

Den andre erkebiskopen, Eystein Erlendsson (1157-88), benyttet sin sterke stilling også politisk. Han ga sin støtte til barnekongen Magnus Erlingsson ved å krone ham i 1164/65 på det villkår at han tok sitt kongedømme i len av St. Olav som nå også ble *Rex perpetuus Norvegiae* – Norges evige konge.¹⁰ Som et symbolsk uttrykk for denne underkastelsen skulle kongen ofre sin krone på Nidaros domkirkes høyal-

Fig. 4. Grunnplan av oktogonen, utført av arkitekt Gerhard Fischer 1942-43. NDR's arkiv.

ter. Til gjengjeld sørget jarlen Erling Skakke – den unge kongens far og den reelle maktøver – for brutalt å rydde all politisk opposisjon av veien og gi Kirken omfattende privilegier. Også i lovarbeidet ble St. Olavs autoritet brukt, og de norske landskapslovene ble alminnelig kjent som ”St. Olavs lov”, selv om bare deler av den ble utformet av han. De første norske historieverkene, som *Historia Norwegie*, *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* og *Ágrip* ble alle skrevet i 2. halvdel av 1100-tallet. Olav som konge og/eller helgen spiller en stor rolle i disse framstillingene.

Fig. 5. Nidaros domkirke ca. 1210. Rekonstruksjonstegning utført av Karl-Fredrik Keller og Øystein Ekroll 1995.

4. Oktagonen

Den sterke framhevingen av St. Olav på det liturgiske, legale og litterære området fikk også sin arkitektoniske parallell. Erkebiskop Eystein fortsatte med

full kraft den store utbyggingen av Nidaros domkirke som var påbegynt ca. 1150 i forbindelse med opprettelsen av erkebispesetet. Et nytt transept og skip ble bygget i anglo-normannisk romansk stil vest for den gamle Kristkirken, som skulle inngå som østre arm i en stor, korsformet katedral. Dette arbeidet ble fullført gjennom reisingen av et nytt åttekantet høykor med sentralgrunnplan omkring helgenraven, til erstatning for det første koret som nå var 100 år gammelt (fig. 2). Dette nye byggverket er i dag kjent som ”Oktagonen” (fig. 3).

Tidligere forskere har betraktet Oktagonen som et brudd med den romanske utbyggingsplanen og begynnelsen på den fullstendige ombyggingen av katedralen i gotisk stil som først ble avsluttet omkring år 1300.¹¹ Dateringen på byggestarten ble satt til 1183-88, perioden etter at Eystein vendte tilbake fra sitt treårige engelske eksil og før hans død i januar 1188.¹² Man forestilte seg at erkebiskopen hadde opplevd den tidligste gotiske arkitektur i England, særlig i koret i katedralen i Canterbury som da var under bygging, og at han dermed ble inspirert til å endre byggeplanene i sin egen katedral.¹³

Det er etter mitt syn derimot mulig å betrakte dette helt motsatt: Byggingen av oktagonen markerte ikke begynnelsen på den gotiske katedralen, men derimot fullførelsen av den romanske. Det viktigste argumentet for dette synet er det faktum at Oktagonen helt tydelig er planlagt og bygget for å høre sammen med den enskipete Kristkirken fra slutten av 1000-tallet, ikke det treskipete gotiske koret som ble bygget i første halvdel av 1200-tallet (fig. 4). Oktagonens ambulatorium fører i dag til korets midtskip, ikke til sideskipene som ville være det helt naturlige dersom disse hadde vært planlagt da Oktagonens ambulatorium ble bygget. Da ville pilegrimer og andre besøkende

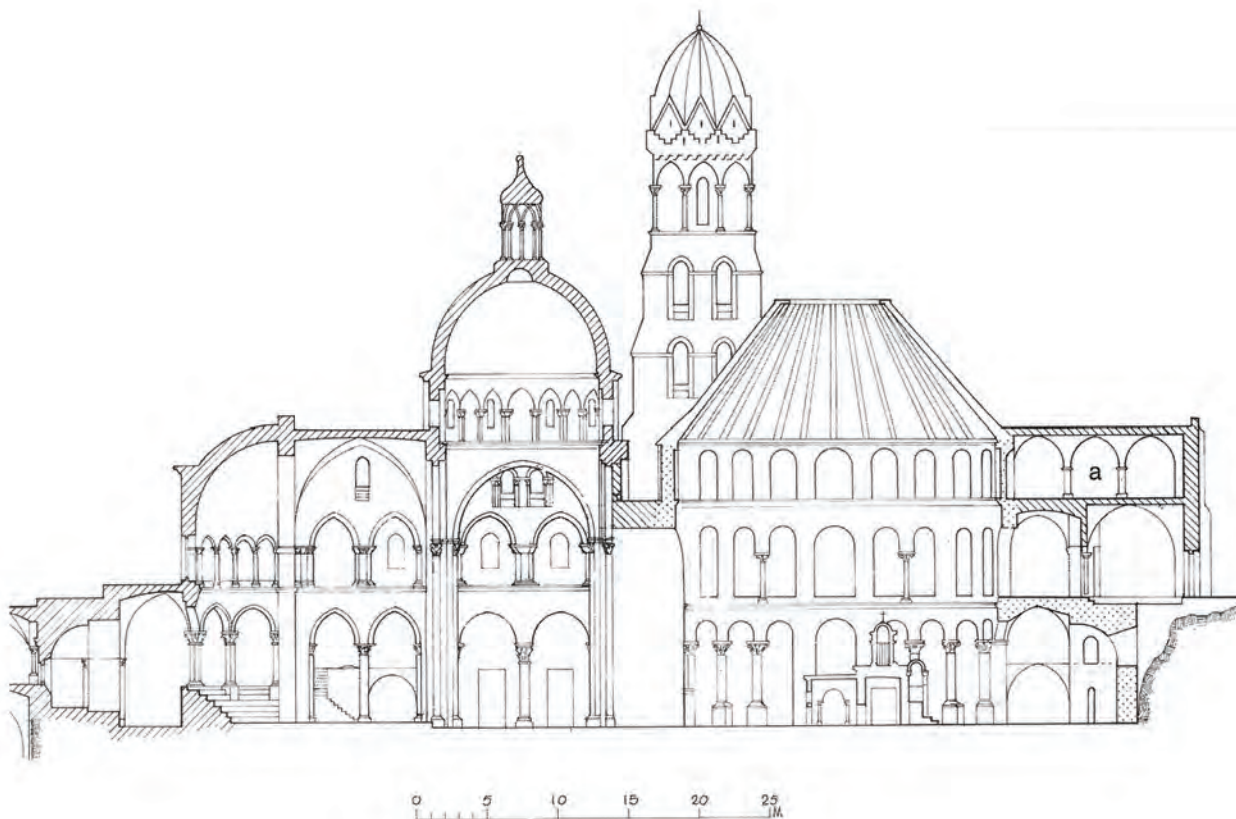

Fig. 6. Snitt gjennom Kristi Gravkirke på 1100-tallet (rekonstruksjon). Etter Pringle 2007.

kunne ledes opp langs sideskipene og rundt ambulatoriet uten å komme i konflikt med de liturgiske handlinger i midtskipet. Slik ble det gjort alt omkring år 1100 i de store pilegrimskirkene i Spania og Frankrike, f. eks. Santiago, Toulouse, Conques og Vézelay, med sine gjennomgående ambulatorier som gjorde det mulig for store menneskemengder å oppleve re-

likviene og seremoniene uten at det oppsto fullt kaos.

Forståelsen av oktogonen som fullførelsen av den romanske katedralen betyr også at dens høye spir da ville rage over resten av katedralen og være synlig på lang avstand (fig. 5). Dette gjaldt ikke minst utsynet fra "Feginsbrekka" på Byåsen vest for Nidaros der reisende på landeveien sørfra for første gang fikk

Fig. 7. Ambulatoriet er så høyt og smalt at det byr på store utfordringer å fotografere det. Til venstre den rikt dekorerte ytre omgangsvæggen, til høyre midtromsveggen fra ca. 1210. Foto: Henning Grøtt, NDR.

øye på reisans mål.¹⁴ Da det høye gotiske koret ble bygget og sentraltårnet forhøyet ca. 1220-30 ble Oktagonen bokstavelig talt overskygget av dette, og det er tvilsomt om oktagonen ville blitt bygget med sitt spir dersom dette gotiske koret allerede hadde vært planlagt. Ambulatorieveggen har gotiske former men dekoren tilhører den senromanske stil og arkitektur, mens oktagonens midtrom er bygget ren engelsk tidlig-gotisk stil (*Early English*).

Fra Eysteinn ble *electus* i 1157, bare avbrutt av palliumsreisen til Roma ca. 1160-61, hadde han mer enn 20 år med gode arbeidsforhold. Hans politiske problemer begynte etter slaget på Kalvskinnet ved Nidaros i 1179, der tronkriveren kong Sverre Sigurdsson drepte Erling Skakke og drev kong Magnus på flukt til Danmark. Året etter flyktet erkebiskopen selv til England og ble borte i tre år. I disse 20 årene hadde erkebiskopen gode inntekter, sterk politisk støtte og alle muligheter for å kunne bygge på katedralen så raskt som det var praktisk mulig.

Ett av miraklene i *Passio Olavi* gjelder erkebiskopen selv: Han var blitt tilkalt til byggeplassen av arkitekten for å ta stilling til et teknisk problem høyt opp på muren. På grunn av de mange personene som fulgte med, brøt stillaset sammen og erkebiskopen styrtet ned og skadet hoften så sterkt at han ble sengeliggende. Dette skjedde like før Olavsfesten den 29. juli, men med St. Olavs hjelp ble erkebiskopen frisk i tide til å feire den store festdagen. Dette miraklet forteller også om en erkebiskop som var direkte involvert i byggearbeidet og som hadde det avgjørende ordet når problemer oppsto.

Bakgrunnen for å reise en oktagon over St. Olav grav og helgenskrin skal søkes i de sirkelformete eller polygonale romerske gravbygningene fra senantikken, særlig keisermausoleer, som Diokletians okto-

gonale mausoleum i Split fra ca. 300-310.¹⁵ Lignende sentralbygninger ble også reist over martyr- og helgengraver, med keiser Konstantins rotunde over Kristi Grav i Jerusalem som den viktigste (fig. 6).¹⁶ Dessuten fikk også mange baptisterier den samme oktagonale planformen ut fra tanken om at den kristne dåp også er en symbolsk gravlegging av det syndige menneske som dør og gjenoppstår i dåpen til nytt liv, slik Kristus døde og sto opp til nytt liv.¹⁷

Med den vestlige erobringen av Jerusalem i 1099 fikk Kristi Gravkirke på nytt stor betydning i Vest-Europa, og en rekke kirker med sentralform, mange av dem viet til Den hellige grav, ble bygget over hele Europa. Ikke minst ble det bygget en rekke rundkirker i Sør- og Midt-Skandinavia på 1100-tallet, hvorav den største ble reist i Tønsberg og viet til St. Olav. I løpet av 1100-tallet dro flere store ekspedisjoner som var en blanding av korstog og pilegrimsreise fra Norden til Det hellige land, i tillegg til en rekke enkeltpersoner og mindre grupper. Det er derfor ingen tvil om at kunnskap om forholdene i Jerusalem og Betlehem kunne ha blitt direkte overbrakt til Norden av personer med førstehånds kunnskap til disse bygningene.

Det er også betegnende at det eldste kjente bildet av St. Olav er malt på en søyle i Fødselskirken i Betlehem og er datert til ca. 1160.¹⁸ Byggingen av en sentralbygning over St. Olavs grav kan dermed også tolkes inn i en kristologisk kontekst, ved at Gravkirkens rotunde etter all sannsynlighet utgjør inspirasjonen for Oktagonen både arkitektonisk og symbolsk.¹⁹ Det er også verd å merke seg at alle de viktigste pilegrimskirkene i Jerusalem på 1100-tallet var betjent av augustinerkanniker, både Gravkirken, *Templum Domini* (Klippedomen), Himmelfartskirken på Oljeberget og Mariakirken på Sionberget.²⁰ Erkebiskop Eystein grunnla fem eller seks augustinerklostre i Norge, og

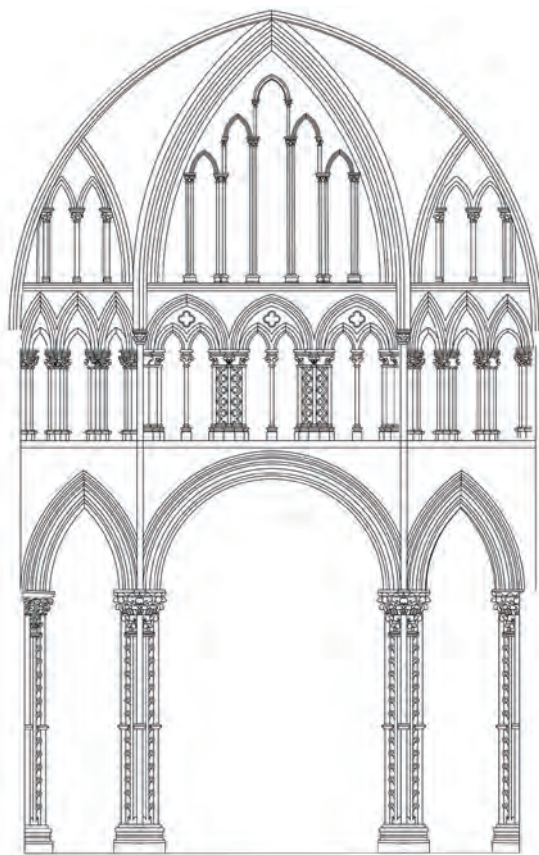

Fig. 8. Rekonstruksjon av den andre korbueveggen fra ca. 1210, utført av Stuart Harrison. Gjengitt med tillatelse.

han var også etter alt å dømme utdannet ved det augustinske St. Victor-klostret i Paris og brukte selv navnet Augustin når han skrev på latin.²¹

Ved ombyggingen av Gravkirken som ble avsluttet i 1149, fikk midtrommet et høyt, kjegleformet tak som gjorde likheten mellom disse to byggverkene enda mer påtagelig.²² Begge byggverkene har en grav som

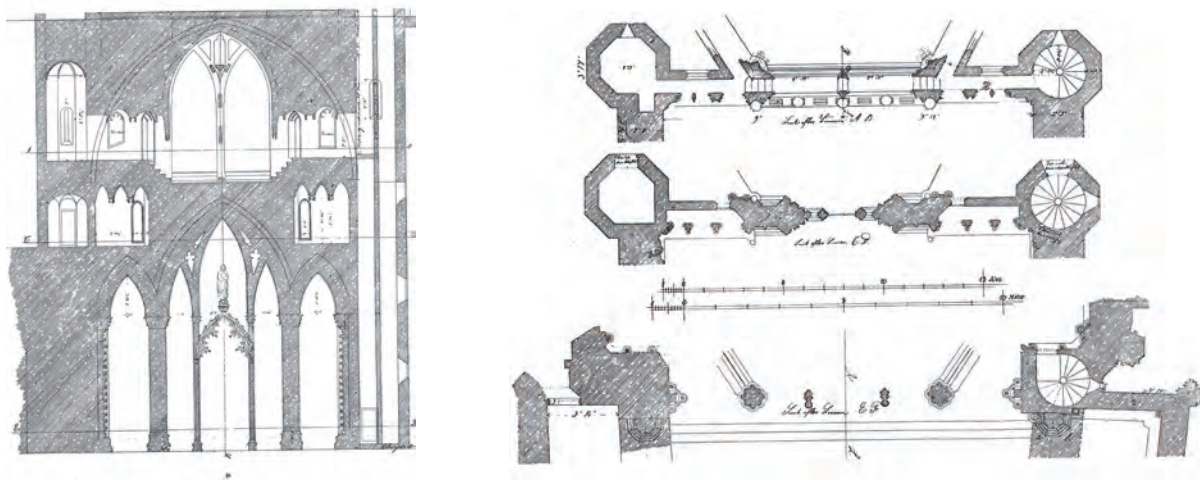

Fig. 9. Korbuevgen: Snitt og planer av de tre nivåene, utført av H. E. Schirmer før 1872. NDR's arkiv, tegning nr. 33.

midtpunkt, og begge gravene er omgitt av en arkade og et ambulatorium med tre utstikkende kapeller. I begge kirkene ligger graven påfallende nok ikke nøyaktig i sentrum, men derimot litt "off-centre", slik at det blir presten som utfører de liturgiske handlingene foran graven og alteret som står i bygningens midtpunkt.

Oktagonen ble etter alt å dømme påbegynt i slutten av 1190-årene og stod fullført ca. 1210-20. Det er den første bygning i Norden som er formet og bygd med tanke på å ta imot store skarer av pilegrimer som ville be ved helgenkongens grav. I tillegg til selve helgenskrinet hadde kirken også en rekke andre Olavsrelikvier. Både hans sverd *Hneitr*, hans stridsøks *Hel* og hans hjelm, lanse, skjold og stridsmerke (banner) var oppbevart i kirkens kor. I et sølvskrin lå også St. Olavs skjorter.²⁴ Blant Olavsrelikviene som i 1540 ble sendt til København var også "*en St: Olufs Træbolde uden Log, beslaget uden paa med Sölv*".²⁵

I 1564 tok svenske styrker med seg som krigsbytte fra Trondheim en hjelm og et par sporer som skulle ha tilhørt St. Olav.²⁶ Det er sannsynlig at disse klenodiene var oppbevart forskjellige steder i oktagonen, kanskje i de tre små rommene eller kapellene som åpnet seg mot ambulatoriet. På den sørøstre siden av ambulatoriet ligger også en annen stor attraksjon: Den 12 m dype Olavsbrønnen med sitt helbredende vann som ble solgt som relikvier.²⁷

Innenfor et begrenset område, og uten tvil arrangert slik at opplevelsen ble størst mulig, kunne dermed de besøkende således oppleve St. Olavs liv og pasjon gjennom en serie gjenstander og med hans grav og helgenskrin som midtpunkt.

Ambulatoriet som de besøkende beveget seg omkring var også svært rikt dekorert med hugget og malt dekor (fig. 7).²⁸ Midtrommets arkade er senere ombygget, men ytterveggen er fremdeles helt bevart med sine kryssende blindarkader og rike planteornamen-

tikk på kapiteler og konsoller. Denne innvendige veggen er med unntak av en dyremaske fullstendig uten skulpturell dekor. Den rike planteornamentikken kan føre tankene hen mot Bibelens skildring av Salomos tempel: "Innvendig hadde huset utskjæringer i sedetre, av gresskar og utsprungne blomster (...) Alle veggene i huset prydet han med utskårne bilder av kjeruber, palmer og utsprungne blomster".²⁹

5. Den andre korbueveggen

De opprinnelige åtte pillarene i arkaden mellom midtrommet og ambulatoriet er blitt utskiftet i to omganger, fire av dem etter brannen i 1328 og de fire siste ca. 1510-20. De opprinnelige pilarene hadde minst fire ulike utforminger, og bevarte fragmenter viser at noen av dem var hugget av marmor. Sannsynligvis sto det en mannshøy skranke mellom pilarene som hindret fri tilgang til helgengravene, men som gjorde det mulig for pilegrimene å se helgenskrinet i all dets herlighet.³⁰ Mot vest og resten av katedralen åpnet oktagonens seg gjennom en skrankevegg eller korbuevegg som kan rekonstrueres i hovedtrekk. På hver side av korbuen er det bevart en opprinnelig «crocket»-halvpilar omgitt av tynne søyleskaft. De bevarte basene til de to frittstående pillarene i korbueveggen antyder at også disse var utformet som "crocket"-pillarer. Mellom dem har det spent en bred bue, som trolig var rundbuet (fig. 8).³¹

Korbueveggenes triforium var trolig utformet på samme måte som i resten av midtrommet, med en åpen arkade med en smal passasje som gjorde det mulig å bevege seg omkring hele oktagonens midtrom på dette nivået. På hver side av midtpartiet var det som i dag tre mannshøye nisjer, bare enklere utformet. Triforiet ville dermed gi mulighet for liturgisk bruk. Tilgangen til triforiet skjedde gjennom en

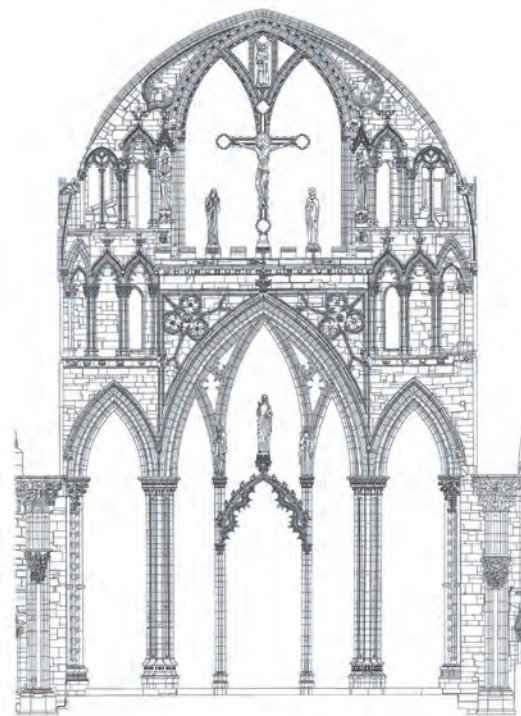

Fig. 10. Fotogrammetrisk oppmåling av korbueveggenes vestside. Foto: NDR.

bred vindeltrapp i tårnet på sørsiden av oktagonen. I det flankerende tårnet på nordsiden ligger på triforienivået et åttekantet, krysshvelvet rom med inngang fra galleriet (fig. 9). Dets opprinnelige funksjon er ukjent, men plasseringen ville være utmerket som for eksempel oppholdssted for en vokter av helgenskrinet. Døren kunne lukkes fra innsiden, og i vestveggen er det en sekundært utbrutt åpning eller passasje uten døranslag som fører ut til triforiegalleriet over nordre sideskip i koret.

Via vindeltrappen i sørtårnet kan man stige videre oppover til klerestorieetasjen, og trer gjennom

Fig. 11. Roser og liljer på øvre del av den tredje korbueveggen fra 1328-50. Foto: Forf.

en smal dør inn i en smal passasje som både fører tvers over korbueveggen og omkring midtrommets klerestorium. Ved ombyggingen etter 1328-brannen ble midtre del av passasjen overs over korbueveggen senket slik at midtpartiet ligger fire trinn lavere enn hver ende, men opprinnelig lå trolig hele passasjen på samme nivå. Som i triforiet var trolig denne delen av korbueveggen utformet på noenlunde samme måte som de andre feltene på samme nivå, men midtfeltet ville på grunn av bredden i så fall ha fem slanke lansettåpninger og ikke tre som i de andre sidene av klerestoriet.

Passasjen tvers over korbueåpningen fører til det nordre hjørnetårnet, hvor det også på dette nivået ligger et åttekantet rom. Men dette rommet er nesten dobbelt så høyt (4,3 m) som det underliggende rommet, og det har et vakkert ribbehvelv. Veggene er bygget av finhugde kleberkvader, og rommet får

lys fra et smalt vindu mot øst. I vestveggen fører en åpning videre til nordre klerestorium i koret. Ingen av døråpningene har døranslag, og rommet kunne derfor ikke stenges fra innsiden. Den vakre utførelsen tyder likevel på at dette rommet hadde en videre funksjon enn bare å tjene som forbindelse mellom to passasjer: Det er stort nok til å kunne tjene som oppholdsrom for en eller flere personer. Over dette rommet ligger et tredje, lavt rom med flatt tak. Rommets funksjon er ukjent og det har bare tilgang gjennom en utvendig dør via en stige fra ambulatoriets tak. Denne døren er usynlig fra bakkenivå. Denne korbueveggen representerer en stor utvikling i forhold til den tidlig-romanske veggen, og det må ligge en stor liturgisk utvikling bak den kompliserte arkitektoniske utformingen av den nye veggen. En gang i perioden mellom 1205 og 1224, mest trolig ca. 1220, ble *Ordo Nidrosiensis* – den liturgiske håndbok for hele erkebispedømmet – utarbeidet ved erkese-tet i Nidaros.³² Den arkitektoniske og liturgiske tenkningen og utviklingen må derfor ha skjedd parallelt, og den ene kan derfor avspeile den andre. En fullstendig Olavsliturgi var blitt utviklet allerede ca. 1170 av erkebiskop Eystein, og denne versjonen inngikk i *Ordo Nidrosiensis*. Den holdt seg deretter nesten uendret i 300 år helt frem til Reformasjonen.³³

Fullførelsen av oktagonens midtrom skjedde etter flere års byggetid, og i denne perioden må Olavsskrinet ha stått et annet sted i domkirken. Tilbakeføringen av Olavsskrinet til sin endelige plassering midt inne i den nye oktagonen ca. 1210-20 må ha blitt feiret gjennom en storslagen liturgi. Dette markerte samtidig fullførelsen av utvidelsen av katedralen i romansk tid som begynte omkring 1150, og en slik anledning ville også være passende for fullføringen av den liturgiske utviklingen av erkestiftets egen liturgi.

6. Lektoriet

Det vil her være på sin plass å presisere at korbueveggen ikke har fungert som lektorium, selv om enkelte eldre forfattere har misforstått og blandet begreper. Et lektorium er omtalt i *Ordo Nidrosiensis*, og selv om alle spor etter det er forsvunnet, er det rimelig å anta at det var plassert mellom sentraltårnets to østre pillarer. Lektoriet må ha blitt bygget samtidig med det gotiske koret, og det var dermed litt yngre enn den andre lektorieveggen. Under den bitre striden mellom erkebiskop Jørund og domkapitlet ble noen av kannikene i år 1300 bannlyst av erkebiskopen, som sendte den islandske presten (og senere biskopen) Laurentius Kalfsson til domkirken for å lyse bannet fra lektoriet midt under messen.³⁴

Det må også være lektoriet under tårnbuen som menes da kannikene i 1307 lovt å lese opp kong Håkon V og dronning Eufemias navn årlig «á kór uppi firir folke».³⁵ Lektoriet ble trolig revet etter brannen i 1531, og rikt dekorerte steiner som antas å stamme fra dette lektoriet er blitt funnet gjenbrukt i skillemurer som ble oppført etter denne brannen.³⁶ I korets midtskip lå kannikekoret som opptok de tre eller fire vestligste traveene i koret. Det var avgrenset mot nord og sør av skranker mellom arkadepillarene og mot øst – mot oktogonen – var kannikekoret åpnere og trolig bare avdelt med en lavere skranke. De to eller tre østligste traveene i koret var åpne og her ligger flere middelalderse erkebispegraver bevart under gulvet.

Lektoriet og kannikekoret gjorde at bare den øverste del av korbueveggen var synlig fra skipet og tverrskipet. Det var derfor først når den besøkende sto i det åpne området rett foran korbueveggen at den ble synlig i sin fulle høyde og imponerende prakt. Bak veggen lå endelig reises mål synlig: det høye podiet

Fig. 12. Maske av zoomorfisk vesen i arkadeveggen mot ambulatoriet, fra perioden 1328-50. Masken er sterk uthulet, og skjuler sammenskjæringen av ulike profiler. Foto: Forf.

Fig. 13. Hunden med hull gjennom munnen, i buen over inngangen til ambulatoriet på sørsiden. Figuren stammer fra perioden 1328-50. Foto: Kjersti Kristoffersen, NDR.

Fig. 14. Foto av 'levende statuer' i nisjer og gallerier i korbueveggen. Foto: Henning Grøtt, NDR.

bak alteret med helgenkongens gylne skrin der hans intakte legeme hvilte. Dette området må også ha vært samlingsstedet for alle besøkende etter at de hadde passert kannikekoret via de smale sideskipene, og før de fortsatte den rituelle vandringen gjennom ambulatoriet rundt oktagonen og helgenskrinet.

7. Den tredje korbueveggen

Den 4. april 1328 ble domkirken herjet av brann. Brannårsaken er ukjent, men skadene var svært omfattende. I august samme år skrev erkebiskop Eilif

til alle sine lydbiskoper og bad om økonomisk hjelp til gjenoppbyggingen. I brevet beskrev han i sterke ordelag hvordan ikke bare alt treverket brant, men også «steinstolper, klokker, pillarer og steinbuer både oppe og nede, og muren fikk store sprekker».³⁷

Brannen må ha ført til omfattende byggearbeider på hele kirken, men på grunn av senere branner og forfall er lite av dette synlig i dag.³⁸ Den best bevarte delen av ombyggingen er den gjenoppbygde korbueveggen som mirakuløst nok har overlevd til vår tid uten større skader (fig. 10). Ombyggingen av denne

delen av domkirken omfattet ikke bare fornyelsen av selve korbueveggen, men også de to tilstøtende sidene av midtrommet. Dessuten ble grindverket i alle triforiebuene og i de to arkadebuene mot nord og nordøst fornyet. De fem gjenstående sidene av klerestoriet ble derimot ikke endret, selv om hvelvet ble fornyet.

Trolig var det også planen å fornye grindverket i de tre resterende arkadebuene, men dette skjedde ikke. En sannsynlig årsak til byggestoppen er «Svartedauen», byllepesten som herjet i Norge 1348-49 og drepte minst halvparten av befolkningen, inkludert erkebiskopen og alle kannikene i Nidaros unntatt én.

Det er ingen tvil om at det ble tilkalt engelske håndverkere og arkitekter for å utføre gjenoppbyggingen. Hele korbueveggen arkitektur er i alle detaljer «English Decorated Style» som dominerte i England i perioden ca. 1290-1360. Typiske trekk for denne stilen er bruk av krenelering, utviklet grindverk, eselryggbuer (*ogee arches*) og mikroarkitektur. Triforiets buer fikk 'Kentish tracery' som tydelig viser at håndverkerne kom fra London-området. Interessant nok finnes det få bevarte paralleller i England til korbueveggen i Nidaros, og det har heller ikke vært mulig å påvise et klart engelsk forbilde. De nærmeste paralleller finnes i to små landsbykirker, Stebbing og Great Bardfield i Essex nordøst for London, men ingen av disse kan ha vært et direkte forbilde eller modell for Nidaros.

Et felles forbilde skal muligens søkes i et senere forsvunnet byggverk, kanskje i London. Arkitekturhistorikeren Christopher Wilson har foreslått at forbildet var det kongelige St. Stephen's Chapel i Westminster Palace, som ble grunnlagt i 1292 av kong Edward I og endelig fullført så sent som i 1363.³⁹ St. Stephen's Chapel var samtidens største prestisjebyggverk i England og kostet Edward og hans etterfølgere enorme

summer.⁴⁰ Forbildet for dette kapellet var Sainte-Chapelle i Paris, som var den franske kongens private kapell og inneholdt Europas viktigste relikviesamling.⁴¹ Men det kan også tenkes at korbueveggen i Nidaros er en eklektisk konstruksjon som er kombinert av elementer fra mange mindre monumenter, både gravmonumenter, kapeller og mindre kirker.⁴²

I motsetning til den eldre korbueveggen som hadde svært lite skulpturell utsmykking, ble den nye veggen rikt dekorert. Arkivoltene er utsmykket med roser og liljer i høyt relieff (fig. 11), og flere arkitraver og kapiteler er dekorert med ballblomer (*ball-flowers*). Gesimsen mellom arkaden og triforiet har hoder av mennesker, dyr og fantasivesener, og midtbuens gesims har vekselvis løvehoder og ballblomer. Midtbuen er også flankert av halvfigurer av en erkebiskop og en konge, og i sviklene er det trepass med henholdsvis et Kristushode og en trolig tornekrone.⁴³ Eselryggbuen i midtbuen kronas av et frittstående åtekanter kapittel, og siden 1500-tallet har det stått en Kristusfigur her. Det er likevel mulig at det opprinnelig kan ha stått en St. Olavsfigur på dette stedet.⁴⁴

Korsfestelsesgruppen i klerestoriebuen har også vært flankert av statuer i smale nisjer. Disse nisjene har vært tomme i lang tid, og inneholder siden 1910 statuer av kong David og profeten Jesaja. Etter min mening har det mest sannsynlig opprinnelig stått engler i disse nisjene. I tillegg finnes det en rekke mindre skulpturer på de nye veggpartiene, f.eks. to musikanter, en lyrespiller og en sekkepibeblåser, på hver side av alteret. Mot ambulatoriet er det i hver arkade også to fantastiske masker som skjuler sammenføyningen mellom to ulike profiler. Mange av disse maskene er sterkt uthulet, nesten som moderne «halloween»-masker (fig. 12).

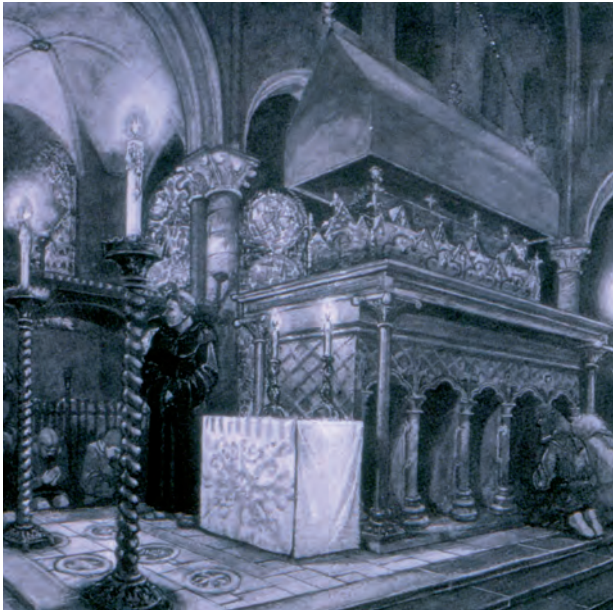

Fig. 15. Rekonstruksjonstegning av St. Thomas Becketts skrin i Canterburykatedralen, med det ytre, beskyttende dekket i ferd med å løftes opp slik at det egentlige helgenskrinet kommer til syne. Etter Butler 1995.

Den største overraskelsen ved undersøkelsen i 2011 var likevel de to dyrehodene – en hund og et ekorn – i toppen av buen over inngangen til ambulatoriet på hver side. Ved rensingen av figurene ble det oppdaget at det førte et loddrett hull eller kanal fra disse hodene opp gjennom hvelvet og til triforiet (fig. 13). Det var ingen spor etter slitasje i hullene etter f.eks. tau eller lenker, og konklusjonen ble derfor at hullene ble brukt til å formidle lyd, enten tale, sang eller muligens også dyrelyder.⁴⁵ Ingen andre av de tallrike andre dyre- og menneskefigurene inneholder liknende huller, selv om mange av hodene er sterkt uthulet. Det er derfor naturlig å konkludere at hensikten med

disse kanalene var å skape en spesiell stemning eller inntrykk idet man trådte inn i ambulatoriet.

De to små triforiegalleriene, ett på hver side av midtbuen, er sannsynligvis konstruert for en praktisk funksjon. Det er gjort et forsøk med å befolke de seks nisjene med personer, og de fungerer utmerket som ramme for "levende statuer" i form av sangere eller liturger (fig. 14). Galleriene har små hvelv som gir en utmerket lydforsterkning. Et tilsvarende galleri finnes innvendig på vestfasaden over hovedportalen, det er forbundet med sideskipenes gallerier via trapper. I *Ordo Nidrosiensis* beskrives hvordan sangere på palmesøndag skal stå på et "høyt sted" over vestportalen når den store prosesjonen skrider inn i katedralen, og det kan bare gjelde dette galleriet.

Dette galleriet har paralleller i "singers' galleries" i flere engelske katedraler som f. eks. Wells, Salisbury og Lichfield.⁴⁶ Galleriene i disse tre katedralene har også små åpninger gjennom vestfasaden bak statuene, slik at sangerne kunne stå inne i galleriet og synge utover. Man kunne dermed skape et inntrykk av at det var statuene som "sang". I Nidarosdomen var bare ca. 1 meter av passasjens høyde bevart før restaureringen og det er derfor umulig å si om det også her var åpninger gjennom fasaden bak statuene, men det er på ingen måte utenkelig.

8. En dramatisk iscenesettelse?

Hvordan sørget Kirken for å formidle opplevelsen av møtet med helgenen? Var korbueveggen bare en arkitektonisk ramme omkring liturgien, eller ble den også brukt til aktiv formidling av liturgien og andre inntrykk og opplevelser? Den første delen er udiskutabel, for særlig under den store Olavsfesten mellom 29. juli og 3. august var det stor liturgisk aktivitet omkring Olavsskrinet. Det ble båret omkring i byen i en

Fig. 16. Durham Cathedral, oppheng for moderne baldakin i hullene etter heisoppheget for St. Cuthberts skrin. Foto: forf.

stor prosesjon og et øyenvitne forteller at skrinet ble båret av 60 menn.⁴⁷ Korbueggens utforming gav store muligheter til å skape en praktfull ramme omkring seremoniene.

I denne sammenheng må det tredje, sølvbeslåtte Olavsskrinet trekkes inn. I beretninger fra tiden like før reformasjonen fortelles det at det nå var hele tre skrin, det ytterste stod utenpå de to andre. Den ene beretningen gir også den viktige opplysningen at dette ytterste skrinet hadde ingen bunn: *"ther war inggen botn vdi vden thet var seth vden vdaaffuer .ij anden skrin, oc vdi thet innestæ skrin laag Sancthe Oluffz lekame heel.."*⁴⁸ Det betyr at det tredje og ytre skrinet egentlig var et beskyttende lokk som måtte heises opp for å vise det «egentlige» skrinet som skulle bæres ut i prosesjoner. Det er ukjent når dette tredje skrinet ble laget, men det har skjedd i perioden etter 1220 og før 1537. Det er f. eks. mulig at det kan ha blitt laget i forbindelse med fullføringen av oktogonen etter brannen i 1328 eller etter neste brann i 1432. Denne typen ytre, beskyttende skrin uten bunn er kjent fra flere engelske helgenskrin, f. eks. i Canterbury (fig. 15), St Albans og Durham. Det var bare på spesielle festdager at "lokket" ble hevet under stort seremoniell. Fra Durham er det bevart en beskrivelse av hvordan St. Cuthberts skrin ble vist frem:

Lokket var laget av tre, og på hvert hjørne var en jernkrok. Fra hver jernkrok gikk en snor som ble samlet over skrinet i ett tykt tau som kunne trekkes opp og ned gjennom en talje som var festet i hvelvet over helgenskrinet, men den andre enden var festet til den nordre pillaren i feretoret. Seks sølvbjeller var festet til dette tauet, slik at når lokket ble hevet trakk den deilige lyden av bjellene folket

til skrinet. På hvert hjørne av lokket var det to jernringer som gled opp og ned langs fire jernstenger som var festet i hjørnene på marmorsokkelen som St. Cuthberts skrin stod på. Lokket var helt forgylt og på hver side var malt bilder. (...) Langs mønet var en kam av tre som var kunstferdig utskåret med drager og andre dyr. (...) På hvert hjørne av lokket var en lås som holdt det lukket, bortsett fra når spesielle anledninger gjorde det passende å løfte det.⁴⁹

Hulene i hvelvet over St. Cuthberts skrin er stadig bevart, og et moderne arrangement viser hvordan dette kan ha sett ut (fig. 16). En lignende situasjon kan man forestille seg i Nidarosdomen, og det må ha vært en stor opplevelse når katedralens arbeidere dro i tauene som fikk det store, tunge lokket til å løfte seg og avsløre det egentlige skrinet der helgenkongen hvilte. Dette kan ha skjedd til akkompagnement av sang fra nisjene i korbueveggen, brenning av røkelse og ringing i klokker, noe som skapte en «totalopplevelse» for de som var til stede.

Man kan vanskelig knapt tenke seg at «talehullene» gjennom dyrefigurene kan ha vært benyttet under slike høytidelige seremonier. Men kanskje har det også blitt oppført liturgiske dramaer i oktogonen, f. eks. en dramatisering av St. Olav pasjon? I domkirken befinner det seg et malt alterfrontale som viser St. Olavs død og translasjon, og i midtfeltet står helgenkongen omgitt av en arkitektur som er svært lik arkitekturen som oktogonen fikk etter 1328-brannen.⁵⁰ Kanskje kan de dramatiske scenene på Stiklestad som er fremstilt på Olavsfrontalet også ha blitt dramatisert i katedralen i løpet av Olavsfesten? Apropos den "talende" hundemasken i hvelvet

over ambulatoriet, så var jo en av Olavs tre mordere nettopp Tore Hund!

Fram til restaureringen av korbueveggen 1871-72 var søylene i nedre del av korbueveggen forbundet med en rekke jernstag, og dessuten alle kapitlene i arkaden rundt hele ambulatoriet forbundet med jernstag. Disse jernstagene hadde delvis en praktisk funksjon som avstivning av konstruksjonen, men jernstagene i korbueveggen var utstyrt med flere jernpigger. Schøning tolket disse som lyspigger, men et fotografi fra før restaureringen viser at piggene var så store at denne tolkningen er høyst usikker (fig. 17).⁵¹ De kan like gjerne ha vært brukt til å feste votivgaver eller figurer. I trappen som førte fra koret opp til oktagonen var det også fire runde hull som Schøning tolket som hull for lystaker, men de kan også ha hatt andre praktiske funksjoner.⁵²

Uansett er det tydelig at erkebiskop Eilif og domkapitlet hadde høye ambisjoner og ville bruke anledningen som 1328-brannen gav til å modernisere katedralen med tidens beste arkitektur. Helt fra midten av 1100-tallet hadde engelsk arkitektur vært det selv-sagte forbildet for katedralen i Nidaros, og tiden etter 1328 var intet unntak. Tydeligvis hadde også erkesetet på denne tiden så gode inntekter at økonomien ikke satte hinder for ambisjonene.

Man kan derfor også anta at erkesetet og arkitekten(e) var godt oppdatert på den nyeste liturgiske utviklingen i England, særlig ved de viktigste valfartskirkene som f. eks. Ely, Bury St Edmunds og Canterbury. Det overordnede målet med ombyggingen ville være å framheve helgenkongens grav og skrin på en enda sterkere måte, slik at opplevelsen for pilegrimer og andre besøkende skulle bli så stor som mulig. Det er ingen spor etter en endring eller utvikling av Olavsliturgien på denne tid, så siktemålet var tydeligvis å

Fig. 17. Foto av korbueveggen før 1872, før jernstagene ble fjernet. De store jernpiggene kan tydelig sees på flere av stagene. Foto: NDR.

skape en enda bedre og mer imponerende ramme omkring den eksisterende liturgien.

9. Konklusjon

Nidaros domkirkes tredje korbuevegg, som ble utført i perioden 1328 – ca. 1350, er kulminasjonen på en arkitektonisk utvikling av domkirkens høykor der St. Olavs grav og helgenskrin var midtpunktet, sammen med flere andre Olavsrelikvier. Veggene var ikke et lektorium, men ble trolig brukt liturgisk i forbindelse med seremonier omkring helgenens kult. Det er også mulig at veggens arkitektur med trapper, gal-

lerier, passasjer og små rom ble brukt til dramatisk iscenesettelser, for eksempel av helgenkongens pasjon og/eller de mirakler som han fikk æren for.

Det kjennes ingen direkte paralleller til en slik gjennombrutt korbuevegg i andre storkirker i Norden. Dette kan forklares ved Nidaros-kirkens mangartede funksjon som valfartsmål i tillegg til metropolitan- og domkirke. Spørsmålet om "liturgiske" dramatiseringer av pasjoner og legender er lite utforsket i Norge, men Nidaros domkirke skulle være en svært aktuell arena for slik aktivitet.

Notes

- 1 Olav den helliges saga, kap. 240. Norges kongesagaer, bind 2.
- 2 Spørsmålet om denne lokalitetens identifikasjon som det opprinnelige gravstedet eller ikke, er en stor diskusjon som faller utenfor denne artikkelens problemstilling. I denne sammenheng er det nok å konstatere at senest fra midten av 1100-tallet og fram til reformasjonen var det ingen uenighet om at domkirkens høyalter var plassert over helgengraven.
- 3 Ekroff 2006 s. 16.
- 4 Krefthing 1872 s. 7.
- 5 Nilsén 1991 s. 17-22.
- 6 Harald Hardrådes saga, kap. 55. Norges kongesagaer, bind 2.
- 7 Adam av Bremen s. 104, 133.
- 8 Einarr Skúlason 2003 (1153) s. 22f.
- 9 Passio Olavi.
- 10 Magnus var sønn av jarlen Erling Skakke og Kristin, datter av kong Sigurd Jorsalfar. Som dattersønn av en konge hadde han etter gammel norsk rett ingen arverett til tronen. Denne var forbeholdt kongssønner, uansett om de var født innenfor eller utenfor ekteskapet. Erkebiskop Eystein fikk innført en ny tronfølgerlov som bestemte at en konge først og fremst måtte være ektefødt og dernest skikket til kongegjeringen. Magnus kunne deretter velges til kongen og ble dessuten kronet av Eystein i Bergen i 1163 eller 1164 – den første kroning i Norden – for å styrke hans legitimitet.
- 11 Fischer 1965 s. 126-134.
- 12 Nicolaysen 1859 s.215.

- 13 Se særlig Fischer 1965 s. 127-34. Hypotesen om en sammenheng mellom erkebiskopens eksil og byggingen av Oktogonen ble lansert allerede i 1859 av antikvaren Nicolay Nicolaysen og denne dateringen er etter den tid blitt allment akseptert. Det er likevel ingenting som støtter opp under denne teorien.
- 14 Feginsbrekka ("Gledesbakken") er en norrøn oversettelse av stedsnavnet Mons Gaudii eller Mountjoy/Montjoie som også finnes ved andre pilegrimsmaal som f.eks. Santiago, Roma og Jerusalem.
- 15 Johnson 2009 s. 59f.
- 16 Biddle 1999 s. 53-73.
- 17 Se f.eks. Paulus' Romerbrev, kap. 6, v. 3-4.
- 18 Lidén 1999 s. 50f.
- 19 I tillegg eksisterte det andre viktige sentralkirker i Jerusalem med oktogonal form, f. eks. Kristi Himmelfart-kirken på Oljeberget og 'Templum Domini' på Tempelhøyden, som egentlig var en muslimsk bygning (Qubbat as-Shakra) fra ca. år 690, men som av korsfarerne ble identifisert som Salomos tempel og ble innviet til en kirke.
- 20 Pringle 2007.
- 21 Det tidligste eksemplet er dedikasjonsinnskriften i Johaneskapellet i domkirken, som begynner med «+Altare hoc dedicatum est ab Augustino archiepiscopo anno primo episcopatus eius ...».
- 22 Gravkirkens kjegleformede tak var ikke avsluttet med en spiss, men hadde en rund åpning øverst – et ocular. Dette hadde i Jerusalem sin helt spesielle bakgrunn i miraklet med den hellige ild som kommer ned fra himmelen hver påskedag og tenner et lys inne i Jesu gravkammer. Etter brannen i 1808 har rotunden hatt kuppel. Se Biddle 1999 s. 103-108.
- 23 I Gravkirken er kapellene apsidale, mens de i Nidaros er kvadratiske.
- 24 Kolsrud 1914 s. 61f.
- 25 Schøning 1762, Anhang s. 84.
- 26 Hjelmen og sporene kan ha blitt tatt fra både domkirken og Steinvikholm. De ble til 1800-tallet oppbevart som krigstrofeer i Storkyrkan i Stockholm og senere overført til Statens Historiska Museum. De er datert til 1400-tallet og har således ingen forbindelse med St. Olav.
- 27 På bunnen av brønnen er det funnet en liten leirkrukke eller ampulle med to små hanker som kunne bæres rundt halsen. En rekke slike små krukker er funnet omkring i Norge, og i

- to kirker i erkestiftet (Trondenes og Logtun) er slike krukker brukt som relikviebeholdere ved alterinnvielser på slutten av 1400-tallet.
- 28 To innbyrdes uavhengige kilder fra andre halvdel av 1500-tallet, prestene Absalon Pederssøn Beyer i Bergen og Peder Claussøn Friis fra Agder, forteller om bevarte rester av maling og forgylling i "koret" (=oktogonen).
- 29 Første Kongebok, kap. 6, v. 18 og 29.
- 30 En rekke vakre kapiteler fra tidlig 1200-tall som er gjenbrukt i den nåværende skrankeveggen stammer trolig fra denne eldre skrankeveggen.
- 31 Den første rekonstruksjonen av den opprinnelige veggen ble laget av Gerhard Fischer i 1965, og i 2011 har Stuart Harrison laget en ny og trolig mer korrekt rekonstruksjon.
- 32 Solhaug 2005 s. 51.
- 33 Solhaug 2005 s. 59.
- 34 Biskopa Sögur III (1858), s. 803: Laurentius gikk "... yfir kór i Kristkirkju" mens "... kórsbræðr voru í kór", og Laurentius gikk "upp á kór".
- 35 Diplomatarium Norvegicum II, nr. 87.
- 36 Fischer 1965 s. 342f.
- 37 Diplomatarium Norvegicum VII, nr. 127.
- 38 Det store vinduet i nordre tverrskip, som ble fjernet ved restaureringen i 1890-årene, stammet trolig fra denne ombyggingen. Antagelig ble et lignende vindu innsatt i skipets vestfasade, senere rekonstruert som "Rosevinduet". Et lignende vindu kan også ha stått i søndre tverrskips gavlvegg, som styrtet sammen på 1500-tallet. Domkirkens interiør ville i så fall ha fått et langt sterke lysinnfall enn dagens mørke interiør med sin "middelalderske" stemning antyder.
- 39 Christopher Wilson, pers. med. i mars 2013.
- 40 Den endelige summen ble ca. £9000. Gjennom denne perioden pågikk byggearbeidet sammenlagt bare ca. 20 år. Se Hastings 1955.
- 41 Den viktigste delen av samlingen hadde tilhørt de bysantinske keisere og ble kjøpt av kong Louis IX i 1248. Den inneholdt blant annet Kristi tornekrone som i dag blir oppbevart i Notre-Dame de Paris.
- 42 Prof. Paul Binski, Cambridge, pers. med.
- 43 Begge er sterkt restaurert, men viser på avbildninger før restaureringen. Den siste er restaurert som en krans av ekeløv, men den kan like gjerne ha vært en tornekrone. Dette kan imidlertid ikke bevises.
- 44 Den eldste Kristusfiguren av kleberstein, trolig laget ca. 1510-20 under erkebiskop Erik Walkendorfs restaurering av oktogonen. Den ble tatt ned i 1872 og står i dag utstilt i Museet i Erkebispegården. Den nåværende figuren av bemalt tre ble satt opp i 1910. Teologisk virker det underlig at Den seirende Kristus skulle være plassert under og ikke over Korsfestelsen.
- 45 Disse hullene ble i 1815 undersøkt av antikvaren L. D. Klüwer, som satte dem i forbindelse med "Munkebedragerier". Se Klüwer 1823 s. 13f.
- 46 Sampson 1998 s. 169f; Ayers & Sampson 2000 s. 25.
- 47 Friis 1881 s. 349. Kilden er lagmann Jon Simonsson (1512-75), som i 1520-årene var elev ved katedralskolen og korgutt. Han fortalte dette før sin død til sin venn presten og historikeren Peder Claussøn Friis (1545-1614) som inkorporerte fortellingen i manuskriptet til "Norrigis Bescriuelse", som ble trykt først i 1632.
- 48 Ekroll 2003 s. 331.
- 49 Austin 1995 s. 5; Rites of Durham 1903 s. 4f (forfatterens oversettelse). Beskrivelsen er skrevet i 1593 av en anonym person som opplevde katedralen før sekulariseringen i 1537/38. Originalteksten er utgitt i The Publications of the Surtees Society, Vol. CVII (Edinburgh 1903): "And at this feast and certaine other festiuall dayes in the time of deuine seruice they were accustomed to drawe vpp the couer of St Cuthberts shrine being of Wainescott where vnto was fastned vnto euyt corner of ye said Cover to a loope of Iron a stronge Cord which Cord was all fest together over ye Midst over ye Cover. And a strong rope was fest vnto ye loopes or bindinge of ye said Cordes which runn vpp and downe in a pully vnder ye Vault which was aboue St Cuthb: feretorie for ye drawinge vpp of ye Cover of the said shrine and the said rope was fastned to a loope of Iron in ye North pillar of ye ferretory: haueinge six silver bells fastned to ye said rope, soe as when ye cover of ye same was drawinge vpp ye belles did make such a good sound itt did stirr all ye peoples harts that was with in ye Church to repaire vnto itt and to make their praiers to God and holy St Cuthb: and ye behoulders might see ye glorious ornam'ts therof: Also ye Cover had att euy corner two ringes made fast, which did runn vpp and downe on fower staves of Iron when itt was in draeing vpp with staves were fast to euv corner of ye Marble y' St Cuthb: Coffin did lve vpon, which cover was all gilded over and of eyther side was painted fower lively Images curious to ye beholders and on the East End was

- painted the picture of our Saviour siting on a Rainebow to geive Judgment very lively to ye beholders and on the West end of itt was ye picture of our Lady & our Saviour on her knee and on the topp of ye Cover from end to end was most fyne carved worke cutt owte with Dragons and other beasts moste artificially wrought and ye inside was Vernished with a fyne sanguine colour that itt might be more conspicuous to ye beholders and att euy corner of ye Cover was a locke to keepe itt close butt att such tymes as was fitt to show itt. ”.
- 50 Frontalet ble i 1691 sendt ”fra Trundhiem” til Det kongelig Kunstammer i København. Det er ingen andre kirker i byen enn domkirken hvor et slikt frontale kunne ha overlevd de mange brannene på 15-1600-tallet. Frontalet ble i 1930 skjenket av den danske regjering til Nidaros domkirke. Se Gundestrup 1991, II, s. 264-65.
- 51 Schøning 1762 s. 194f.
- 52 Schøning 1762 s. 105.

Litteratur

- Adam av Bremen: *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*, Oslo 1993.
- Austin, R. W. J.: *The Rites of Durham*, Durham 1995.
- Ayers, Tim & Jerry Sampson: *The Middle Ages. Salisbury Cathedral. The West Front: A History and Study in Conservation*, red. Tim Ayers, Chichester 2000.
- Biddle, Martin: *The Tomb of Christ*, Stroud 1999.
- Biskupa sögur I-III*, København 1858-78.
- Butler, John: *The Quest for Becket's Bones*, New Haven and London 1995.
- Diplomatarium Norvegicum I-XXIII*, Christiania/Oslo 1847-.
- Ekroll, Øystein: *St. Olavs skrin i Nidaros. Ecclesia Nidrosiensis 1153-1527*, red. Steinar Imsen, Trondheim 2003, s. 325-353.
- Ekroll, Øystein: ”Arkeologi og myter. Kva skjedde omkring Nidarosdomen før år 1200? ”, *Trondhjemske samlinger* 2006, s. 7-31.
- Fischer, Gerhard: *Domkirken i Trondheim I-II*, Oslo 1965.
- Friis, Peder Claussøn: *Samlede Skrifter*, utgitt ved Gustav Storm, Kristiania 1881.
- Gundestrup, Bente: *Det Kongelige danske Kunstammer 1737 I-II*, København 1991.
- Johnson, Mark J.: *The Roman Imperial Mausoleum in Late Antiquity*, Cambridge 2009.
- Klüwer, Lorentz D.: *Norske Mindesmærker*, Christiania 1823.
- Kolsrud, Oluf: *Olavskyrkja i Trondheim*, Oslo 1914.
- Krefting, Otto: Supplement til en i 1865 i Throndhjems Domkirke foretagen Undersøgelse. *Aarsberetning for Foreningen til norske Fortidsminnesmærkers Bevaring* 1872, s. 7-11.
- Lidén, Anne: *Olav den helige i medeltida bildkonst*, Stockholm 1999.
- Nicolaysen, Nicolay: ”Trondhjems Domkirke”, *Illustreret Nyhedsblad* 1859, s. 202-223.
- Nilsén, Anna: *Kyrkorummets brännpunkt*, Stockholm 1991.
- Norges kongesagaer* 1-4, Oslo 1979.
- Passio Olavi. Lidingsoga og undergjøringane åt den heilage Olav*, Oslo 1930 (1995).
- Pringle, Denys: *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus*, vol. III, The City of Jerusalem, Cambridge 2007.
- Rites of Durham being a Description or Brief Declaration of All the Ancient Monuments, Rites & Customs Belonging or Being Within the Monastical Church of Durham Before the Suppression Written 1593*, Edinburgh 1903.
- Sampson, Jerry: *Wells Cathedral West Front. Construction, Sculpture and Conservation*, Stroud 1998.
- Schøning, Gerhard: *Beskrivelse over den tilforn meget prægtige og vidtberømte Dom-Kirke i Throndhjem, egentlig kaldet Christ-Kirken*, Throndhjem 1762.
- Skúlason, Einarr: *Geisli*. Gjendikting ved Knut Ødegård, Trondheim 2003.
- Solhaug, Arne J.: ”Prosjektet middelaldersk Olavliturgi i vår tid”, *Nådens morgenlys*, red. Jørund Midthaug og Arne J. Solhaug, Trondheim 2005, s. 45-79.